

בגדרי גזירות שהייה וחזרה

הרב משה גלזיוס

לזכרה של הרבנית אשת חבר להגאון רבי יהושע ענבל שליט"א אשר מכוחה הגדול מאיר הרב את נתיבות התורה, בשלימות של חיבור כל חלקיה, האיר אור חדש בעומק ים התלמוד, בדרכי הראשונים ופסיקתם, בכ"ד ספרים וביסודות האמונה, תורה שלימה המאירה את כל משעולי החיים. תהי נשמתה צרורה בצרור החיים.

הקדמה כללית לגזירות שהייה חזרה והטמנה

בגדרי גזירת חזרה בשבת יש להרחיב טובא, ובפרט במה שנוגע לדין נתינה בתחילה, ובמאמר זה לא נעסוק בענין נתינה בתחילה אלא נתמקד בבירור קצר בנידון אחד ביסוד ובזמני איסור חזרה, ומקודם לכן נראה להקדים ביאור לכלל תקנות חז"ל בבישול בשבת:

בענין הבישול בשבת מצינו כמה וכמה גזירות עם פרטים ופרטי פרטים מרובים שלא מצינו כמותם באף מלאכה ואף יוחדו לכך שני פרקים במסכת שבת, פרק כירה ופרק במה טומנין, והטעם לכך ברור שאין זה שייך לאיזה חומר של מלאכת בישול, ועוד שחשש חיתוי אינו בדווקא מצד מלאכת מבשל אלא גם מצד מלאכת הבערה, אלא הטעם הוא פשוט משום שבזה המכשול מצוי ביותר.

ואולם יש להוסיף בזה שאין זה בגדר מקרה בעלמא שמחמתו מצוי יותר מכשול כאן, אלא זהו דינה של השבת עצמה. והיינו שמצד אחד קידוש השבת מחייב במצוות עשה מד"ת ומדברי קבלה לענג את יום השבת

באכילה חשובה, אשר צורת הקיום הנכונה של זה בדרך כלל היא בדווקא באוכל חם בין בלילה ובין ביום. ומצד שני חימום התבשילים לליל וליום השבת גורם לחששות גדולים לחילול קדושת השבת בהיכשלות במלאכות מבשל ומבעיר הכרוכות בבישול וחימום המאכלים, הן על ידי החשש שיחתה בגחלים בשביל שלא יכבו או בשביל להגביר חומם, הן על ידי החשש שיבא להרתיח מתחילה קדירתו כשנצטננה, והן בחשש שיסברו שמותר לבשל מלכתחילה באופנים מסוימים ויטעו בפרטי הלכות בישול ולא יבדילו נכון בין המקרים ויבואו להתיר את האסור.

ונמצא שבשונה משאר המלאכות שגזרו בהם רבנן הרחקות רק לפי החששות המקריים ההווים במנהגו של עולם, כאן יש ענין חמור הרבה יותר שמצות קדושת השבת מצד עצמה מחייבת כל איש ישראל להתחנך בדברים הקרובים ומביאים לאיסורי חילול השבת בשביל לקדש את השבת כהלכתו. והדבר המתחייב בהכרח מזה הוא להעמיד סדר שלם של תקנות מדרבנן לאופן שבו יוכלו להתקיים שניהם יחדיו, ומזה נולד ונקבע סדר קיום מצות קדושת השבת של בישול וחימום מאכליה באופן שלא יבא מזה ההיפך של חילול קדושתה, ובוה נסדרו הכללים היאך משהים את המאכלים, והיאך ומתי מטמינים אותם, והאם והיאך מחזירים אותם אל השהיה וההטמנה. ואולי נוכל להבין לפי"ז שכשהפוסקים התירו באיזה נידונים בסוגיות אלו מטעם עונג שבת אי"ז היתר צדדי בעלמא, אלא כוונתם לומר שכל החמרה באיסורים אלו יש לה צד שני של הקלה בקיום מצות השבת, משום שהאיסור והמצוה באים כאן יחדיו. ויעויין בבעה"מ בשבת לח: בסוף דבריו כשדן במחלוקות הראשונים בפסק בדיני שהיה והטמנה צידד להקל והביא ע"ז שיש מרבתינו הסוברים שתקנת חכמים היא "לענג את השבת בחמין". [ולשון הרא"ש כאן בסו"ס א': "ובשביל שרבו דעות בהאי פסקא וישראל אדוקין במצות עונג שבת ולא ישמעו להחמיר הנח להם כמנהג שנהגו על פי הפוסקים כחנניא". ויל"ד אם כוונתו ללימוד זכות בעלמא או גם לסברא בדין].

והנה יש להקשות מדוע לא מועיל שומר לאיסור שהיה שהוא מחשש שמא יחתה, כפי שמצינו לגבי איסור שמא יטה. ויתכן מאד לומר שכאן לחומר הענין של המכשולות השונים המצויים בחימום ובשהיה בשבת, לא הסתפקו חכמים בפתרונות חיצוניים שיסלקו את החשש חיתוי לבד, אלא קבעו סדרים וגדרים בבישול עצמו איזה אופן של בישול מותר ואיזה אסור, ולכן דוקא במקום שבגוף השהיה לא קיים חשש חיתוי כמו כל המקרים המנויים בדף יח ע"ב [כגון במקום שהתנור סגור ואין חשש שיפתחנו כי הרוח מזיקה וכדו'] רק שם התירו חכמים, אבל לא במקום שגוף צורת הבישול יש בה חשש חיתוי ורק לאדם המבשל אין חשש שיחתה.

המחלוקות השונות ביסוד דין חזרה

המקורות שמצינו לחומרה של איסור חזרה יותר מאיסור שהייה נחלקים לשנים. במשנה מצינו חילוקים לפי שיטות מסוימות, חילוק אחד הוא בשיטת ב"ש שלשיטתם כל ההיתר של גו"ק לא נתחדש אלא לענין שהייה ואילו בחזרה אין שום היתר בעולם, ועוד עולה מהמשנה לפי ביאור הגמרא שגם בדעת ב"ה יש נפק"מ בין שהייה לחזרה, בשיטת חנניה המתיר שהייה בנתבשל כמאב"ד אף באש שאינה גו"ק, וזהו דוקא בשהיה אבל בחזרה הוא מודה שבעיני גו"ק. והר"ן (לח ב') ועוד ראשונים הוכיחו מהסוגיא שם שהחומרה הזו רחבה יותר, והיא נוגעת לא רק למאב"ד אליבא דחנניה אלא אף לענין מבושל כל צרכו, ובין לחנניה בין לחכמים חזרה חמורה לענין זה שאפילו מצטמק ורע לו אסור באינה גו"ק, וכך דעת הרמב"ם וכ"פ השו"ע (סי' רנג ס"ב). ובגמרא מצינו עוד שני חילוקים להחמיר בחזרה מבשהייה אליבא דכולי עלמא, האחד בסוגיא בדף לו ע"א בדין תוכה ועל גבה, שמבואר ששהייה בגרופה וקטומה מותרת בין על גבי הכירה ובין בתוך הכירה, ואילו חזרה אסורה בתוכה אפילו בגו"ק ולא התירו חזרה בגו"ק אלא על גבי הכירה. וחילוק נוסף הוא המבואר בסוגיא בדף לח ע"ב שהחזרה המותרת בגו"ק מותנית בכמה תנאים, שיעמידוה כהמשך השהיה הראשונה ולא כ"שהייה

חדשה", והם שלא הניחה על גבי קרקע אלא עודה בידו וכן שהיה דעתו להחזירה, וכל החילוקים הללו נפסקו בשו"ע שם.

וכשנבוא לדון על מהות איסור חזרה, במה היא שונה משהייה בעלמא שדיניה קלים יותר, ומאיזה טעם, הרי שמצאנו בזה שתי מחלוקות ראשונים עיקריות, האחת ביסוד ובטעם האיסור והשניה בגבולות זמני האיסור.

ביסוד האיסור: הנה זה פשוט שחומר איסור חזרה המדובר במשנה ובסוגיות כאן אין המדובר בו על איסור דאורייתא של בישול, אלא איירינן באופן שאין בו איסור בישול וכל האיסור הוא איסור דרבנן, ובזה באה מחלוקת הראשונים מהו הטעם לאיסור דרבנן הזה ובמה הוא חמור יותר מהאיסור דרבנן שיש לנו בכל שהייה מערב שבת. רש"י במשנה כתב שהוא משום מיחזי כמבשל^א וכן הרמב"ן (לו א') בסוגיא דתוכה ועל גבה, וכן הרשב"א (לח, ב') לגבי השיטות שמחמירים בספיקות דחזרה כמו באיסור תורה, וכן בדבריו לקמן (מ ב') בסוגיא דחימום כנגד המדורה. והיינו שכל הראשונים הללו נקטו שיש בחזרה ענין שונה לגמרי מאיסור שהייה, דשהיה ענינה שמא יחתה כמפורש בסוגיא בדף יח ע"ב, ואילו בחזרה החומרא היתירה שלה היא משום שמעבר לחשש החיתוי הקיים בה ככל שהייה, נתוסף בה עוד ענין אחר של מיחזי כמבשל. ולעומתם ברא"ש בסוגיא הנ"ל דחימום כנגד המדורה דף מ ע"ב מבואר בפשטות שאין לאיסור חזרה טעם שונה לגמרי מאיסור שהיה ושניהם מטעם שמא יחתה^ב, וכן מפורש בתוס'

א. רש"י כתב את דבריו בדעת ב"ש ובפשטות לא בזה נחלקו ב"ש וב"ה, אכן יש מקום לפלפל בזה.

ב. דברי הרא"ש שם נאמרו לגבי הנידון של נותן מים ושמן בשבת כנגד המדורה מדוע אין בו איסור חזרה ונתינה בתחילה, וביאר הרא"ש דמי לסמיכה המותרת לדעתו אף בחזרה ואף שסמוך למדורה ממש לא דמי לסמיכה כיון שאין כאן הפסק מחיצה מ"מ ב"כנגד המדורה" שהוא בריחוק מקום מהמדורה דמי לסמיכה, ומבאר הרא"ש מדוע אין את האיסור של חזרה בין בסמיכה בין בכנגד המדורה והוא משום שאיסור חזרה יסודו בחשש שמא יחתה ובאופן זה שיש היכר שאינו רוצה לבשל כדרך הרגילה אין את

בדף לח ע"ב בשם הר"ת ובשם הרשב"א, והדברים מבוארים בר"ת בספר הישר (רלז) מפורש, והחומר של איסור חזרה הוא רק משום שהחשש חיתוי של חזרה גדול יותר מהחשש חיתוי שיש בשהייה בעלמא.

בזמני האיסור: שיטת רש"י בלח ע"ב שכל המושג של חזרה האסורה היינו רק בשבת ובע"ש לעולם אינה אלא שהיה. שיטת ר"ת בספר הישר (רלה ו-רלז) ובתוס' דף לח ע"ב, שגם מע"ש יש איסור חזרה בכל השהיית קדירה סמוך לשבת בשיעור זמן כזה שאם היתה צוננת לא היתה מספיקה לרתוח רק בשבת. ושיטת הרא"ש והטור היא כר"ת אלא שאת האיסור מע"ש הם מגבילים בתנאי נוסף שלא נאסר כן אלא כשמניחו כשהוא מבושל כל צרכו. ובנידון של יסוד וטעם האיסור יש להוסיף שתי נקודות:

א. בשיטות שחומר חזרה הוא מטעם חשש חיתוי, הנה ברא"ש (סימן י) ובתוס' לא מפורש מדוע החשש חיתוי גדול יותר. וניתן לפרשו באחד משני אופנים, האחד שחשש החיתוי גדול יותר באותו הזמן שהוא כבר מתעסק בכירה שמניח עליה הקדירה, ואם כן חומרתה של חזרה היא במה שמעשה ההנחה שלו נעשה בשבת, שאז יש חשש מיוחד לחיתוי בשבת, יותר מכל שהיה שבה מעשה ההנחה על הקדירה לא נעשה בשבת. והאופן השני הוא שבחזרה אנו באים לידי מציאות שבה הקדירה נצטננה בשבת מעט או הרבה וזה מה שמגדיל את חשש החיתוי. וכאופן השני כתב ר"ת בספר הישר שם והובא במשנ"ב, וממילא בהכרח זה הכוונה גם בתוס' שהרי כתבו דבריהם

החשש שיבא לחתות. ואולם להלן בסוף דברינו נדון האם ניתן לפרש את דברי הרא"ש באופ"א שלפני יתכן שגם להרא"ש טעם איסור חזרה הוא משום מיחזי כמבשל, וכן נדון שם בעולה לענין זה מדברי הרא"ש בסו"ס ב'.

ג. כן מבואר ממה שדחק לפרש את דברי רב ששת שם שלא כפשוטם, וכ"כ הב"י שזו שיטת רש"י וכתב עוד שכך שיטת הרמב"ם שהזכיר רק חזרה בשבת, וכן הר"ן שסובר שרק לב"ש יש איסור מבעו"י ולא לב"ה וב"ה וב"ש לטעמייהו בסוגיא דשביית כלים ב-יח, א.

ד. וכן דעת המרדכי וספר התרומה.

בשם ר"ת, ורק בדעת הרא"ש נשאר מקום לדון בזה, ואולם להלן נדון האם בהכרח אלו שני טעמים חלוקים או שאפשר להבין שחזרה הוא מצב שיש בו חשש חיתוי מרובה משני הטעמים יחדיו.

ב. יש לנו לשים לב למשמעות של שני הצדדים בשאלה האם איסור חזרה הוא מטעם מיחזי כמבשל או מטעם שמא יחתה, שבמילים אחרות יש כאן נידון האם איסור חזרה חלוק ביסודו מאיסור שהייה, שאיסור שהייה נובע מחשש חיתוי כמבואר בגמרא יח: ועוד ואילו איסור חזרה נובע מחשש אחר לגמרי של מיחזי כמבשל, או שיסוד שני האיסורים אחד הוא מחשש חיתוי, ורק יש כאן ענין של דרגות בחומרת החשש חיתוי בלבד.

האם המחלוקת בדין חזרה בע"ש תלויה במחלוקת ביסוד איסור חזרה לכאורה היה נראה ששני הנידונים תלויים במידה מסוימת זה בזה, ומתחילה נדון על שני הצדדים בטעם שיש חשש חיתוי יותר בחזרה, ולאחר מכן על הצד שחזרה אסורה מצד מיחזי כמבשל. שאם נאמר כהצד שהזכרנו שהחשש חיתוי המיוחד לחזרה, הוא מחמת מה שבזמן מעשה ההנחה יש יותר חשש חיתוי, אין שום מקום לאסור זאת מע"ש דמה איכפת לן שיחתה בזמן הנחתו כיון שעוד לא שבת. ואפילו שהוא סמוך כ"כ לשבת שלא ירתח עד השבת, מ"מ אם חשש החיתוי אינו נובע מרמת החום של הקדירה, אלא מכך שבזמן ההתעסקות של הגברא יש יותר חשש, א"כ כל זמן שהתעסקותו היא בע"ש אין טעם לאסור. ולאידך גיסא אם חשש החיתוי המיוחד לחזרה הוא כטעמו של ר"ת מחמת ההצטננות של הקדירה, אזי אדרבה מאליו מוכרח גם דינו של ר"ת שהאיסור לא תלוי אם זמן מעשה ההנחה הוא בשבת, אלא בזמן הרתיחה שאם הניח הקדירה צוננת סמוך לשבת שלא תספיק לרתוח בכניסת השבת, נמצא שיש כאן את החשש חיתוי הגדול של חזרה בשבת עצמה שהרי נכנס לשבת עם קדירה הצוננת. וכבר הזכרנו שיש צד נוסף לומר שמחמת שני הטעמים הללו יחדיו [ההצטננות וההתעסקות] נחשבת החזרה כמצב שבאופן כללי גדול בו החשש חיתוי, ואז יש מקום לדון האם תלוי הדבר בכל

מקרה ומקרה האם כל טעם קיים בו או לא.

ולהשיטות שטעם החזרה הוא מצד מיחזי כמבשל, בפשוטו היה נראה שזה בודאי תלוי בזמן עשיית מעשה ההנחה, שרק בשבת עצמה יש בעיה במה שנראה לעינינו כמבשל בשבת, אבל אם מניח סמוך לשבת קדירה צוננת מה איכפת לך אם תרתח בשבת, שהרי אין כאן שום עשיה בשבת הדומה לעשיית מלאכה. ואכן ר"ת בספר הישר שהוא אבי שיטה זו שאוסרת חזרה מבעוד יום, באמת מפרש להדיא שאיסור חזרה הוא מטעם שחשש החיתוי גדול יותר בחזרה מחמת ההצטננות.

אולם בריטב"א במשנה כתב שחזרה אסורה גם מבעוד יום, ולעומת זאת בסוגיא פירש כמה וכמה פעמים שאיסור חזרה הוא מטעם מיחזי כמבשל, ולכאורה אינו מובן היאך מתיישבים שני הדברים יחדיו. ואשר צ"ל לכאורה הוא שגם כשאינו עושה את מעשה ההנחה בשבת אלא מניח זמן מועט סמוך לשבת והרתיחה מתחילה בשבת, גם בזה נראה לעיני הרואים שהעמיד את הקדירה בשבת כיוון שרואים שרק עתה היא מתחילה לרתוח.

ביאור חדש בענין מיחזי כמבשל אשר לפיו זה שייך גם בע"ש

ונראה לחדש עוד שאפשר להבין שהענין של מיחזי כמבשל, אינו דוקא באופן שיסברו שהוא עשה את מעשה ההנחה בשבת אלא אפילו באופן שיידעו שהניח סמוך לשבת, דעצם הדבר שאנשים רגילים שאפשר לעשות את עיקר ההרתחה בשבת, עלול לגרום להם לטעות ולהניח מלכתחילה בשבת. וזאת כאשר נצא מנקודת הנחה שהחשש של מיחזי כמבשל המדובר כאן, אין ענינו מדין חשד שמצינו בכמה דוכתי שיחשדוהו שעובר עבירה ויש בזה חיוב של והייתם נקיים, אלא הענין כאן הוא המכשול שייצא מכך שעמי הארץ יטעו ויתבלבלו בדיני בישול מחמת שאינם יודעים את הכללים המדויקים מתי יש היתר של אין בישול אחר בישול ומתי לא, ולכן החובה היא לתקן כללים וסדרים המרחיבים את אופן איסורי הבישול כך שיימנעו יותר המכשולות באיסורים דאורייתא.

ומעשה נוכח כבר לקבל את הרחבת הגזירה ולהבין שאין התקנה בזה מסתיימת על מעשה הנעשה בשבת עצמה, אלא הכלל שקבעו בזה הוא שאין היתר כלל לעשות בישולים שתחילת עיקר הבישול נעשה בשבת בלא תנאים מחמירים של תנאי חזרה. ומשום שכל זה נחשב למיחזי כמבשל בשבת העלול לגרום למכשול שיטעו להתיר גם את מעשה הבישול בשבת עצמה, שאם אנשים יתרגלו שתחילת עיקר הבישול נעשית בשבת בלא שום תנאים, יש כאלה שאינם מבינים את גדרי ההלכה המדויקים, ועלולים לסבור שאין הבדל בין אם עושה את המעשה בשבת או לפני השבת, אלא יחשבו שמטעמים אחרים באופנים מסוימים אינו בישול ונמצאו נכשלים בבישול בשבת. ולכן נצרכו לתקן גדר מוחלט על כל הבישולים הנעשים בשבת - אף כשהמעשה של האדם נעשה מקודם לשבת - שאין לעשותם כלל בלא סדרת תנאים מסוימים שיבירו לכל את החשש הקיים כאן ובכך ירחיקו את האדם מן העבירה. והן אמנם שמסתבר שלא היה ראוי לייחד תקנה בפני עצמה למבעוד יום לחוד בשביל אותו חשש רחוק אבל בתור הרחבה של התקנה של שבת הוא כן דבר נכון.

ויש להביא ראיה לעיקר הדבר שמיחזי כמבשל אינו משום חשד, אלא מצד המכשול העלול להיגרם לאנשים שיטעו בדיני בישול בשבת. שהרי אחד מתנאי חזרה המבוארים בסוגיא בדף לח ע"ב הוא שיהיה דעתו להחזיר את הקדירה, והרי אנשים אחרים אינם בוחנים כליות ולב ולא יוכלו לדעת האם דעתו של אדם זה בשעת הנטילה היתה להחזיר או לא, וא"כ מדוע באופן שדעתו להחזיר הוא מחזי כמבשל יותר ממתני שאין דעתו להחזיר. ועל כרחק שאין הנידון ביחס לחשד של האחרים, אלא הנידון ביחס למחזיר עצמו שאם נתיר לו נתינה בתחילה בלא שום תנאים א"כ לו עצמו זה נראה כמבשל בשבת, ועלול להיטשטש אצלו המרחק מעבירת הבישול בשבת.

ראיה נוספת יש להביא מדברי הרשב"א בהמשך הסוגיא שם, שכתב לבאר את שיטת הגאונים והר"ח שבספק בדיני חזרה אזלינן לחומרא אע"פ שהוא ספק איסור דרבנן שבכל מקום דינו לקולא. וז"ל הרשב"א, אבל דעתן

של גאונים ז"ל דכיון דאסרוהו משום דמיחזי כמבשל וקרוב הדבר לבא לידי איסורא דאורייתא, הוא לה דאורייתא ולפיכך הלכו בה להחמיר כשל תורה, עכ"ל. ואם ענין המיחזי כמבשל הוא החשד בלבד אין מובן לדבריו שקרוב הדבר לבא לידי איסור תורה, ועל כרחק שענין המיחזי כמבשל הוא מה שע"ז נגרם לאנשים טעויות ומכשולים בבישול בשבת.

והעולה מן האמור, דלפי הראשונים הסוברים שטעם איסור חזרה הוא משום מיחזי כמבשל, בפשוטו היה נראה שהם חייבים לחלוק על ר"ת ואין מקום לאסור לדבריהם חזרה מבעו"י, ואולם בריטב"א למדנו לא כן וביארנו מדוע יש מקום לענין מיחזי כמבשל גם מבעו"י.

ולהסוברים שהוא מטעם שמא יחתה לכאורה הדבר תלוי בטעמים, שאם הוא מצד ההצטננות לכאורה מוכרח לסבור כהאוסרים כל שנכנס לשבת כשהוא צונן אף שהניחו בע"ש סמוך לשבת. ולאידך גיסא אם הוא מטעם שבשעת מעשה ההתעסקות בכירה יש יותר חשש חיתוי, אין מקום לסבור כהאוסרים בע"ש שלסברא זו הכל תלוי בשעת עשיית המעשה, וכל שהוא נעשה בע"ש שרי.

ואולי יש מקום לשלב את שני הטעמים של חשש חיתוי בחזרה יחדיו, ולומר שבאופן כללי החזרת הקדירה הוא מצב שיש בו חשש גדול יותר של חיתוי הן מצד ההצטננות והן מצד ההתעסקות, וממילא זה ייתן מקום לשני הצדדים בנידון האם חזרה אסורה גם מערב שבת. והיינו שיחלקו האם די בסברת ההצטננות לחוד בשביל לאסור, או שנקבע הדבר על חזרה בשבת מחמת שבה קיימים כל הטעמים יחדיו, או משום שלא נקבע הדבר רק לפי הטעם וכדו'.

ובאמת שאף בדברי ר"ת גופיה בספר הישר שכתב שחומר חזרה הוא משום שהצטנן, אינו מוכרח שזהו הטעם היחיד ואולי גם לדעתו קיימים שתי הסברות, והסיבה שהוא לא הזכיר את הטעם של החשש בזמן ההתעסקות היא לרוב פשיטותה, וצ"ע.